

tatis criteria cognita facilia sunt, sequitur, ut in ditione Catholici nominis princeps tum perniciosos illius hostes a republica repellere, tum publicum sectarum immigrantium cultum omnibus, quibus potest, modis impedire teneatur. Falsis autem sectis, quae iam in illam inductae fuerant, non quidem copiam publice suam religionem exercendi dare potest, sed tantum in quibusdam adiunctis, ad maiora errantium, humanaeque totius societatis vitanda mala, politicam tolerantiam concedere¹. Haec autem tolerantia non est confundenda cum positivo favore, aut concessione iuris, vel approbatione actus; sed est quaedam permissio negativa², qua scilicet « lex humana dicitur aliqua permittere, non quasi ea approbans, sed quasi ea dirigere non potens³ ».

145. At vero non quidem tolerare, sed punire tenetur infideles, qui vel numquam susceperunt Fidem, sed tamen ei

ctrinae vim non solum aeternam hominum salutem spectare, verum etiam prodesse temporali populorum bono, eorumque verae prosperitati, ordini, ac tranquillitati, et humanarum quoque scientiarum progressui ac soliditati, veluti sacrae ac profanae historiae annales splendidissimis factis clare aperteque ostendunt, et constanter, evidenterque demonstrant»; *Litt. Apost. quibus indicitur Oecum. Conc. Romae habendum et die Immacul. Concept. etc. an. 1869 incipiend.* Et in *Alloc. habita 18 Mart. 1861*: « Historiae monumenta eloquentissime testantur ac probant, omnibus aetatibus ab eadem S. Sede in disiunctissimas quasque et barbaras terrarum orbis regiones veram reclamatione fuisse inveciam morum humanitatem, disciplinam, sapientiam ». Atque, ut subdit Leo Papa XIII, « si quis sanae mentis hanc ipsam, qua vivimus, aetatem, Religioni et Ecclesiae Christi infensissimam, cum iis temporibus auspiciatissimis conferat, quibus Ecclesia uti mater a gentibus colebatur, omnino comperiet aetatem hanc nostram, perturbationibus et demolitionibus plenam, recte ac rapide in suam perniciem ruere; ea vero tempora optimis institutis, vitae tranquillitate, opibus et prosperitate eo magis floruisse, quo Ecclesiae regiminis ac legum sese observantiores populi exhibuerunt »; *Epist. Encycl. Inscrutabili*, XXI April. 1878. Legere praestat Combalot, *Éléments de philosophie catholique*, part. 5, c. 24, p. 322 sqq, Paris 1833, et *De l'avenir des peuples catholiques* par le baron de Haulleville, Paris 1876.

¹ Cf s. Thom., 2^a 2^{ae}, q. X, a. 11 c.

² Vid. De Bonald, *Mélang. litt. polit. et philos.*, t. I, *Réflex. philos. sur la tolér.*, p. 257, Paris 1819.

³ 2^a 2^{ae}, q. XCIII, a. 3 ad 3. Cf part. I, c. VI, art. 2, p. 138-159.

aliqua ratione adversantur, vel a suscepta Fide recedunt. « Dicendum, quod infidelium quidam sunt, qui numquam susceperunt Fidem, sicut Gentiles et Iudaei: et tales nullo modo sunt ad Fidem compellendi, ut ipsi credant; quia credere voluntatis est: sunt tamen compellendi a fidelibus, si adsit facultas, ut fidem non impediunt vel blasphemias, vel malis persuasionibus, vel etiam apertis persecutionibus. . . . Alii vero sunt infideles, qui quandoque Fidem susceperunt, et eam profitentur, sicut haeretici, et quicumque apostatae: et tales sunt etiam corporaliter compellendi ut impleant, quod promiserunt, et teneant, quod semel susceperunt¹ ».

ART. XV. An, et quomodo potestas civilis a potestate religiosae societatis dependeat

146. Societatis religiosae nomine Ecclesiam intelligimus, quam Christus instituit, ut homines ad supernaturalem ordinem elevati supernaturalem finem assequerentur. Iam Ecclesia tamquam veri nominis societas visibilis a Christo stabilita fuit; ac proinde iis ornata iuribus, quibus, utpote talis, finem sibi propositum adipiscatur; ac proinde vero imperio, quod socialis auctoritatis sibi propriae munere perfungatur². Quapropter praeter potestatem civilem, qua homines ad invicem ordinantur, agnoscenda est potestas Ecclesiastica, quae principaliter instituitur ad ordinandum homines ad Deum³. « Duo quippe sunt, Imperator Auguste, aiebat

¹ 2^a 2^{ae}, q. X, a. 8 c. Et *ibid.* ad 3: « Dicendum, quod sicut vovere est actus voluntatis, reddere autem necessitatis; ita accipere Fidem est voluntatis, sed tenere eam acceptam est necessitatis. Et ideo haeretici sunt compellendi, ut Fidem teneant ». Cf *ibid.*, q. XI, a. 3 c. Haec adnotata volumus adversus Ad. Franck, qui quaecumque Religionem aequae dignam esse, ut a Statu protegatur, contendit; *Philosophie du droit ecclésiastique, Des rapports de la Religion et de l'État*, part. I, c. 6, p. 53-55; *ibid.*, part. III, c. 4, p. 180, Paris 1864.

² Haec Theologis, qui de iure Canonico tractant, demonstranda relinquimus. Interim vid. nostrum V. Sarnelli, nunc Castrimaris Episc., *Gli antichi e moderni Regalisti*, in *Ephem. La Scienza e la Fede*, vol. LXIV, p. 103 sqq, et eundem, *L'Autonomia della Chiesa secondo il Vangelo*, in *citt. Ephem. voll. LXV et LXVI*, Napoli 1866, et 1867.

³ 1^a 2^{ae}, q. XCIX, a. 3 c. « Vera Religio, inquit s. Augustinus, sine quodam gravi auctoritatis imperio iniri recte nullo modo potest »; *De utilit. credendi*, c. IX, n. 21. Hinc in *Syllabo* Pius PP. IX hanc

Gelasius Papa, quibus principaliter mundus regatur, auctoritas sacra Pontificia, et regalis potestas ¹ ». Iam quomodo haec ad illam se habeat, summis labiis, ne propositum egrediamur, attingemus.

147. Prop. *Potestas Ecclesiastica super civilem longe excellit, adeo ut haec illi subiecta sit oportet.*

Prob. Finis, quem proxime spectat civilis potestas, est « beata vita, qua hic homines bene vivunt ² »; et quoniam haec « ad vitam, quam in coelo speramus, beatam ordinatur, ut ad finem ³ », sequitur, ut coelestis ista beatitudo a sociis assequenda sit ultimus finis, ad quem civilis potestas ordinatur; eo magis, quod « idem oportet esse iudicium de fine totius multitudinis, et unius ⁴ ». Ex ista, quam alibi explanavimus ⁵, doctrina, hoc argumentum conficitur: « Qui de ultimo fine curam habet, praeesse debet his, qui curam habent de ordinatis ad finem, et eos dirigere suo imperio ⁶ ». Atqui ad potestatem Ecclesiasticam proprie pertinet curam habere, ut homines ultimum finem, seu coelestem beatitudinem assequantur. Etenim, sicut « finem fruitionis Divinae non consequitur homo per virtutem humanam, sed virtute Divina »; ita « perducere ad illum finem non humani erit, sed Divini regiminis »; ac proinde ad illos pertinet, quibus a Christo traditum fuit, qui, « ut a terrenis essent spiritualia distincta », illud commisit « non terrenis regibus, sed Sacerdotibus, et praecipue Summo Sacerdoti successori Petri, Christi Vicario, Romano Pontifici ⁷ ». Ergo « rex . . . dominio et regimini, quod administratur per Sacerdotii officium, subdi debet ⁸ ». Hinc Gelasius Papa post verba pau-

damnavit propositionem: « Ecclesia non est vera perfectaue societas plane libera, nec pollet suis propriis et constantibus iuribus sibi a Divino suo Fundatore collatis, sed civilis potestatis est definire, quae sint Ecclesiae iura ac limites, intra quos eadem iura exercere queat »; § V, n. XIX.

¹ *Epist. VIII ad Anastas. Imperat.*

² *De Regim. Princ.*, lib. I, c. 13. — ³ *Ibid.*

⁴ *De Regim. Princ.*, lib. I, c. 14.

⁵ Cf p. 128. Ubi advertito finem humanae potestatis non esse alium a fine ipsius humanae societatis, sed ipsum societatis finem esse per supremam potestatem obtinendum.

⁶ *Ibid.*, c. 13. — ⁷ *Ibid.*, c. 14. — ⁸ *Ibid.*

lo ante prolata, subdit: « In quibus tanto gravius pondus est Sacerdotum, quanto etiam pro ipsis regibus in Divino sunt reddituri examine rationem. Nosti itaque inter haec ex illorum te pendere iudicio, non illos ad tuam redigi posse voluntatem ¹ ».

148. Ex eodem pronuntiatio, quod nempe societatis finis proximus ad coelestem beatitudinem, tamquam ad ultimum finem, ordinatur, ita etiam argui potest: « Cuicumque incumbit aliquid perficere, quod ordinatur in aliud, sicut in finem, hoc debet attendere, ut suum opus sit congruum fini, sicut faber facit gladium, ut pugnae conveniat, et aedificator sic debet domum disponere, ut ad habitandum sit apta ² ». Atqui « vitae, qua in praesenti bene vivitur, finis est beatitudo coelestis ³ ». Ergo « ad regis officium pertinet ea ratione vitam multitudinis bonam procurare, secundum quod congruit ad coelestem beatitudinem consequendam, ut scilicet ea praecipiat, quae ad coelestem beatitudinem ducant, et eorum contraria, secundum quod fuerit possibile, interdicit ⁴ ». Atqui « quae sit ad veram beatitudinem via, et quae sint impedimenta eius, ex lege Divina cognoscitur, cuius doctrina pertinet ad Sacerdotis officium ⁵ ». Ergo.

149. Id ipsum demonstratur tum ex diversitate obiectorum, circa quae potestas Ecclesiastica, et civilis versantur, tum ex diversitate, qua utraque a Deo oritur. Et sane, quoad primum, potestas civilis proprie respicit exteriorem mediorum apparatus ordini morali conducentium, quin directe in ipsum moralem ordinem actionem suam exercent ⁶. Potestas autem Ecclesiastica integrum hominem gubernat, et praecipue in iis, quae ipsum ordinem moralem attingunt, atque ad animam pertinent. Quocirca relatio, quae inter utramque intercedit, comparari potest relationi, quae inter animam et corpus existit: atqui corpus dependet ab anima. Ergo. « Po-

¹ *Epist. cit.*

² *De Regim. Princ.*, lib. I, c. 13: « Omnis potentia, vel ars, vel virtus, ad quam pertinet finis, habet disponere de his, quae sunt ad finem »; ² ² *De Regim. Princ.*, q. XL, a. 2 ad 3.

³ *De Regim. Princ.*, loc. cit. — ⁴ *Ibid.* — ⁵ *Ibid.*

⁶ Cf p. 127-128, et I part., c. VI, art. 10, p. 210, not. 1.

testas saecularis subditur spirituali, sicut corpus animae ¹. Et s. Bonaventura: « Sicut spiritus dignitate et officio praecellit corpus; sic potestas spiritualis dignior est, quam saecularis; et ideo bene sortitur nomen dominationis ² ».

150. Quoad alterum, potestas civilis *per naturalem*, ut Suaresius inquit, consequentem naturae societatis a Deo immediate est statuta ³; atque quoad concretam existentiam, et determinatam gubernii formam ex quodam facto humano pendet ⁴; e contrario, potestas Ecclesiastica non solum in se, quoad rem ipsam, a Deo immediate procedit, sed etiam quoad subiectum specificè consideratum, nempe quoad regiminis formam, quae a Christo determinata est, nec ab homine unquam mutari potest. Atqui praecellentior originem praecellentior dominatio et auctoritas comitatur; siquidem « superiora movent inferiora ad suas actiones per excellentiam naturalis virtutis collatae divinitus ⁵ ». Ergo.

¹ 2^a 2^{ae}, q. LX, a. 6 ad 3.

² *De Eccl. Hierarc.*, p. 2, c. 1.

³ *De Leg.*, lib. IV, c. 8, n. 5. — ⁴ Cf p. 147-148.

⁵ 2^a 2^{ae}, q. CIV, a. 1 c. Praestat de hac re legere Phillipps, *Du droit ecclésiastique dans ses principes généraux*, trad., t. II, c. X, § 115-116, p. 444 sqq, Paris 1855. Ex eo, quod potestas Ecclesiastica civili immensum excellit, atque ex absoluta illius independentia colligitur, omnino oportere, ut, qui est totius Ecclesiae caput, Romanus Pontifex, nulli subiciatur principi, sed suimet iuris sit, et in proprio dominio ac regno sedeat, nempe principatu civili et Ipse polleat. Sane, superioris potestatis dignitas hoc exoptulat, ut inferiori nullatenus subdatur, ne ab ista aliquod capiat detrimentum. Deinde independentia, qua Summus Pontifex *nobili, tranquilla, et alma libertate Catholicam Fidem tueri, ac propugnare, totamque regere et gubernare debet Christianam rempublicam* (vid. Indirizzo presentato a Sua Santità da Vescovi presenti nel Concistoro in Roma il dì 9 giugno 1862), exigit, ut nulli civili potestati subiaceat (cf Pii PP. IX *Litt. Apostolicae, quibus maioris excommunicationis poena infligitur invasoribus et usurpatoribus aliquot provinciarum pontificiae ditionis*, 26 martii 1860); « ne Catholico orbi ulla oriretur occasio dubitandi, impulsu fortasse civilium potestatum, vel partium studio duci quandoque posse in universali procuratione gerenda Sedem illam, ad quam *propter potiorem principalitatem necesse est omnem Ecclesiam convenire* » (ibid.). Ex quo natura etiam huiusmodi civilis principatus intelligitur: hic enim « licet suapte natura temporalem rem sapiat, spirituale tamen induit indolem, vi sacrae, quam habet, destinationis, et arctissimi illius vinculi, quo cum maximis rei Christianae rationibus coniungitur » (ibid.). Vid. *La Sovranità temporale*

151. Iam ex his perspicitur, quam ratione potestas civilis ab Ecclesiastica pendeat. Sane haec illi in interna civitatis oeconomia libertatem relinquit, quin directe se eius acribus et praeceptis immisceat. « Spiritualis potestas non ideo praesidet, ut terrenae in suo iure praerudicium faciat ¹ ». At vero « quibus in rebus sive per se, sive per accidens ratio seu necessitas concurrat finis spiritualis, idest Ecclesiae, in iis, licet temporales sint, potestatem suam Ecclesia iure exerit; civilis autem societas eidem cedere debet ² ». Quocirca ubi eadem materia diverso respectu ad utramque pertinet potestatem, lex civilis legi Ecclesiasticae obsequens sit oportet; tum quia secus temporaneum et humanum aeterno et divino praevaleret; tum quia lex civilis eo ipso quod legi Ecclesiae adversatur, iniusta est, ac proinde nulla, cum spirituale, aeternumque bonum impediatur ³.

152. Eadem docuit Aquinas noster circa potestatem Ecclesiasticam generatim spectatam: nempe quod « in his, quae ad salutem animae pertinent, magis est obediendum potestati spirituali, quam saeculari; in his autem, quae ad bonum civile pertinent, est magis obediendum potestati saeculari, quam spirituali, secundum illud Math. XXII, 21, Reddite quae sunt Caesaris, Caesari ⁴ ».

de Papi propugnata nella sua integrità dal suffragio universale dell'orbe Cattolico, regnante Pio IX, Fanno XIV, Roma, Tipi della Civiltà Cattolica, dal 1860 al 1864. De huius principatus origine, opportunitate, et necessitate disseruimus in Ephem. La Scienza e La Fede, vol. XVII, p. 9-38, et p. 91-112, Napoli 1849. Vid. etiam De Lecce, Del Papa in ordine allo Stato, in eisdem Ephem., voll. LXXXVI, LXXXVII, et LXXXVIII, Napoli 1872 et 1873.

¹ Hugo de s. Vict., *De Sacram. Fid.*, lib. II, part. 3, c. 7.

² P. Tarquini, S. I. (postea S. R. E. Cardinalis), *Iuris Eccl. publici Institutiones*, sect. 2, art. 2, § I, n. 34, prop. 2, Romae 1862. Et Bellarminus: « Ut enim se habent in homine spiritus et caro, ita se habent in Ecclesia duae illae potestates. Itaque spiritualis non se miscet temporalibus negotiis, dummodo non obsint fini spirituali, aut non sint necessaria ad eum consequendum »; *De Rom. Pont.*, lib. V, c. 6.

³ Cf p. 159, et part. I, c. VI, art. 10, p. 208-209. Hinc in *Syllabo* damnatur haec propositio: « In conflictu legum utriusque potestatis ius civile praevalet »; Prop. XLII.

⁴ *In lib. II Sent.*, Dist. XLIV, *Expos. text.* ad 4.

153. Diximus *generalim spectatam*. Nam, secundum s. Thomam, potestas Ecclesiastica, si consideretur speciatim in Papa, porrigitur ad res civiles non solum indirecte, quatenus hae ad bonum spirituale ordinantur, sed etiam directe. Subdit enim sanctus Doctor: « Nisi forte potestati spirituali etiam potestas saecularis coniungatur: sicut in Papa, qui utriusque potestatis apicem tenet, scilicet spiritualis, et saecularis; et hoc, Illo disponente, qui est sacerdos et rex in aeternum, rex regum, et dominus dominantium ¹ ». Quare monet, sicut *Ei, qui in omnibus superior est*, scilicet Deo, ita et *simpliciter esse magis obediendum Ei, qui vices Dei gerit plenarie* ². Sane, si Papa, aequae ac quaelibet alia potestas Ecclesiastica, dominationem tantummodo indirectam, secundum Doctorem nostrum, in principes exerceret, inaniter ipse exceptionem illam admitteret, atque Papae *utriusque potestatis apicem* fatiliter adscriberet; non enim, quemadmodum Natalis ab Alexandro contendit ³, Papa *apicem potestatis civilis tenere* posset dici, quatenus in Status Romanae Ecclesiae dominatur ⁴.

ART. XVI. Duo corollaria contra regalismum, et naturalismum politicum ex iam ostensis inferuntur

154. Quae adhuc ostendimus, ad explodendum gravissimum illorum errorem satis sunt, qui *regalismo* addicti dicuntur, eo quod iura Ecclesiae in regiam conferunt auctoritatem, adeo ut non nisi inane potestatis simulacrum in illa relinquunt ⁵. Auctoritatem nempe longe excellentiorem inferiori, et quae tamquam medium ad illam ordinatur, subiiciunt; spi-

¹ *Loc. cit.* — ² *Ibid.*, ad 1.

³ *Dissert. II in Hist. Eccles. XI saec.*, art. 10, § 12, t. XV, p. 81-86, Neapoli 1740.

⁴ Cf. Can. Sanseverino, *La Dottrina di san Tommaso sull' origine del potere, e sul preteso diritto di resistenza*, in *Ephem. La Scienza e La Fede*, vol. XVII, p. 189-194, Napoli 1849.

⁵ Falsi politici hi sunt, qui dum regum partes tutari simulant, Ecclesiae auctoritatem labefactantes, in illorum exitialem perniciem, quemadmodum experientia nos docet (cf. Aug. Nicolas, *Del protestantesimo e di tutte le eresie nelle loro attenenze col socialismo*, c. IV, p. 51 sqq., trad., Napoli 1852), conspirant, similes homini illi, qui dum « blandis, fictisque sermonibus loquitur amico suo, rete expandit gressibus eius »; *Prov.*, XXIX, 5.

ritualia tamquam ad temporanea negotia redigunt: iura divina cum humanis permiscunt: supernaturalem ordinem perturbant, atque Ecclesiae naturam omnino perimunt.

155. Adversus autem absonum istum et perniciosum errorem testimonia veterum Patrum, Summorumque Pontificum, quibus imperium Ecclesiae praestantius civili ita esse asseruerunt, uti *spiritus carne, coelestia terrenis* ¹, ac proinde Imperatores *ad regiam voluntatem Sacerdotibus Christi subiiciendam teneri* ², necesse non est, ut memoremus ³. Pius enim Papa IX in *Syllabo* omnes profligavit errores, qui hodie disseminantur circa Ecclesiam, eiusque iura, necnon circa societatem civilem tum in se, tum in suis ad Ecclesiam relationibus spectatam ⁴. Quare ad diluenda accedimus principia, quibus illi scriptores dictamina sua tueri nituntur.

156. Itaque in primis Pufendorfianum spectrum de repugnantia Status in Statu, quod illi producunt, iam ab ipsis Protestantibus explosum est. Ecclesia enim et societas civilis diversae sunt naturae, diversaque obeunt munera; ac proinde diverso respectu possunt subditi legibus utriusque potestatis obtemperare, quin aliqua oriatur perturbatio. Quod si haec aliquando in negotiis mixtis contingat, id non rei naturae, sed hominum vitio, qui ordinem invertunt, est adscribendum.

157. Item, nihil contra sacrae potestatis iura concludi potest ex illo, quod ad ravim usque non desinunt repetere, tamquam certissimo principio, *Ecclesia est in Statu civili, non iam Status in Ecclesia* ⁵. Etenim in primis, Ecclesia nul-

¹ V. S. Greg. Nazianz., *Orat. XVII*, n. 14 et 15, Coloniae 1690.

² Felix Papa, *Epist. IX ad Zenonem*. Pervulgatum etiam est illud Papae Ioannis: « Si imperator Christianus est (quod salva pace ipsius dixerimus) filius est, non praesul Ecclesiae, quod ad Religionem pertinet, dicere ei convenit, non docere »; *Vid. Decret. Gratiani*, part. I, Dist. XCVI.

³ Haec collecta invenies apud Tassoni, *La Religione dimostrata e difesa*, lib. III, c. 40, p. 824 sqq., Livorno 1836.

⁴ § V et VI.

⁵ Circa huius formulae historicam originem vide quae disseruit noster V. Sarnelli (nunc Episc. Castrimaris), *La Chiesa soggetta allo Stato in nome dell' antica formola*, *La Chiesa è nello Stato*, § I, in *Ephem. La Scienza e la Fede*, vol. LXIV, p. 12-15, Napoli 1867.

lis neque temporis¹, neque locorum spatiis circumscibitur. Quocirca Ecclesiam esse in Statu eadem ratione repugnat, qua prius esse in posteriori, totum in parte. Principes quidem sunt, qui civilem Statum repraesentant: sed ipsi per Baptismum in Ecclesiam intrant, non Ecclesia in principatum. « Imperator enim, ad rem inquit s. Ambrosius, intra Ecclesiam est, non supra Ecclesiam est² ».

158. Ceterum, etsi Ecclesia Status in Statu esse dici velit, id intelligendum foret eadem ratione, qua, uti Pelusioti docet, anima est in corpore³. Iam inde haud sequitur illum, qui civitati praestet, et Ecclesiae praeesse; sed e contrario Statum civilem subiciendum esse Ecclesiae, quemadmodum corpus animae; siquidem anima « est in corpore ut continens, et non ut contenta⁴ ».

159. Facile etiam est illud sophisma diluere, quod ex iure cavendi depromunt. Aiunt nempe: Summi Pontificis potestas super exteras nationes, aliorumque ministrorum potentia ius tribuit Principi omnia ad Ecclesiasticum regimen pertinentia inspiciendi et examinandi, ne quid quieti et securitati infestum in statum deferatur. Ast in primis Papae potestas nulli nationi externa est; quia, cum Papa sit universalis Pastor gregis Christi, et vere Princeps spiritualis, « Eius potestas est quoddam Ecclesiae fundamentum⁵ »; ac proinde qui Papae potestatem sibi externam appellat, se ab Ecclesia seiunctum ponit. Deinde ius illud cavendi, quod principibus attribuunt in negotio Religionis, quodque non iam ad impedienda reipublicae damna, sed potius ad impediendum ac turbandum sacrae potestatis usum identidem adhibent, ab omni

¹ « Corpus Ecclesiae constituitur ea hominibus, qui fuerunt a principio mundi usque ad finem ipsius »; 3, q. VIII, a. 3 c. Cf s. Aug., *Hom. II in Ps. XXXVI.*

² *Sermo contra Auxentium, De Basilicis tradendis, Opp. t. III, Venetiis 1731.* Hinc subdit: « Bonus enim imperator quaerit auxilium Ecclesiae, non refutat ».

³ Lib. III, *Epist. CCXLIX.*

⁴ I, q. LII, a. 1 c. Vid. quae adversus illam formulam scripsit Nic. M. De Lecce, *Suggio su le relazioni tra la Chiesa e lo Stato*, art. III, in *Eph. cit.*, vol. LXXX, p. 90 sqq., Napoli 1871.

⁵ In *lib. II Sent.*, Dist. XLIV, *Expos. text.*, c.

inurium analogia abhorret. Ad quam rem praestat ipsius Puffendorffii haec verba audire: « Homo ius habet utendi omnibus mediis, quae sana ratio ad ipsius conservationem necessaria dicitur, adversus omnes, a quibus ipsi periculum imminere itidem ratio suggerit. Igitur si quis cautionem suam ulterius, quam ratio sana admittit, extenderit, sine dubio in legem naturae peccabit. . . Nec sana ratio hoc umquam probabit, ut alterum, de cuius voluntate et conatu in meam perniciem nondum peculiariter constat, oppressum eam; cum longe aptiora sint remedia pacem cum ipso firmandi. Nam sola illa communis hominum malitia, quae utique gradus suos habet, non statim hominem homini professum hostem facit. . . . Quomodo sola suspicio, ne quis amicitiam adversus me simulet, aut animum suum mutet, probabilem mihi causam praebet eundem occupandi? Id, quod multo clarius adhuc cernitur in integris civitatibus, quae invicem in statu naturali vivunt. Nam hic sane omnium confessione nefas habetur, si una civitas alteram . . . vi aut insidiis occupare velit, ideo tantum, quia communem cum ea dominum non habet, a quo compesci possit, si ipsam aliqua laeserit¹ ». Igitur etiamsi detur, quod *posset* aliqua Ecclesiae constitutio, aut clausula quaedam ei adiecta reipublicam turbare, non tamen inspiciendi et examinandi Ecclesiae constitutiones et decreta iure princeps polleret².

160. Denique pessimis depravant commentariis et religioni infensis ius, quod principi adscribunt, Ecclesiam protegendae. Sane, ex quo tempore Fidei donum Deus largitus est Principibus, optimus quisque Ecclesiae filium se et advocatum esse gloriabatur, ita tamen, ut nullam iurisdictionem sibi in illam arrogaret, sed potius se sub Ecclesiae imperio

¹ *De I. N. et G.*, lib. VII, c. 1, § 7-8. Huc etiam illud s. Thomae referri potest: « Malorum, quae homini vitanda occurrunt, quaedam sunt, quae ut in pluribus accidere solent; et talia comprehendi ratione possunt. Et contra haec ordinatur cautio, ut totaliter vitentur, vel ut minus noceant. Quaedam vero sunt, quae ut in paucioribus, et casualiter accidunt; et haec, cum sint infinita, ratione comprehendi non possunt; nec homo sufficit ea praecavere »; 2^a 2^{ae}, q. XLIX, a. 8 ad 3.

² Cf laud, P. Tarquini, *Opusc. Del Regio placet*, Roma 1852.

esse profiteretur. Ita Carolus M. hunc sibi titulum adscribat: « Ego Karolus, gratia Dei, Eiusque misericordia donante, Rex et Rector Francorum, et devotus Sanctae Ecclesiae defensor humilisque adiutor ⁴ ». Genuinam autem huius patrocinii notionem tradidit Archiepiscopus Cameracensis in praecleara oratione, quam an. 1707 habuit in consecratione Electoris Coloniensis. En eius verba: « Verum quidem est, principem pium ac zelosum vocari episcopum externum, et protectorem Canonum, qua phrasi ipsimet frequenter ac hilariter utimur in sensu velerum, qui illa usi sunt. Sed Episcopum *externum* numquam convenit sibi usurpare functiones episcopi *interni*. Tenet quippe gladium ad portam Sanctuarii; cavet sibi tamen, ne ingrediatur. Obedit simul hoc ipso, dum protegit; protegit definitiones Ecclesiae, sed nullas facit. Duas solum sibi functiones, ad quas se restringit, proprias adscribit. Prima est, ut Ecclesiam in sua libertate contra hostes externos conservet; ut possit intus sine coactione definire, pronuntiare, decidere, approbare, corrigere et destruere omnem altitudinem se extollentem adversus scientiam Dei. Secunda est, ut definitiones Ecclesiae semel editas protegat, quin sub ullo praetextu assumat libertatem interpretandi. Haec igitur protectio canonum unice dirigitur contra inimicos Ecclesiae, hoc est, contra novatores, contra mentes indociles ac contagiosas, contra eos, qui recusant correctionem. Avertat Deus, ne protector dirigat, aut praeveniat quidquam eorum, quae regulatura est Ecclesia. Ipse attendit, audit humiliter, credit sine haesitatione; non solum obedit ipsemet, sed etiam auctoritate sui exempli, et potentia, quam in manu tenet, praestat, ut obediatur ab aliis. Denique protector Ecclesiae nullatenus diminuit libertatem Ecclesiae. Eius protectio non foret auxilium, sed iugum latens Ecclesiae, si

⁴ Vid. Migne, *Patrol.*, t. 97, col. 507. Et s. Fulgentius (*De praedestin. et gratia Christi*) haec scribit: « Clementissimus Imperator non ideo est vas praeparatum in gloriam, quia apicem terreni principatus accepit; sed si culmen regiae dignitatis sanctae Religioni subiiciat... et si prae omnibus ita se sanctae Matris Ecclesiae Catholicae meminerit filium, ut eius paci atque tranquillitati per universum mundum prodesse suum faciat principatum ».

potius vellet determinare Ecclesiam, quam determinari ab Ecclesia. Hoc exitiali excessu Anglia rupit unitatis sacrae vinculum, dum regem, qui solum fuerat protector, constituit in caput Ecclesiae ⁴ ».

161. Ex dictis licet etiam diiudicare impietatem abnormitatemque oppositi erroris, quo Ecclesia a Statu divellitur ². Nempe non pauci hoc tempore reperiuntur, « qui civili consortio impium, absurdumque naturalismi, uti vocant, principium applicantes, audent docere, optimam societatis publicae rationem, civilemque progressum omnino requirere, ut humana societas constituatur et gubernetur, nullo habito ad Religionem respectu, ac si non existeret ³ ». Sane, cum Status sit ipsa *multitudo congregata*, ultimus fipis illius, quem admodum ex Aquinate adnotavimus ⁴, idem est ac finis unius hominis, scilicet *fruitio divina*. Impossibile igitur est, ut huiusmodi finem, ac proinde religionem, qua ad illum pervenitur, missam faciat. « Quis mente sobrius, aiebat s. Augustinus, regibus dicat: Nolite curare in regno vestro, a quo teneatur vel oppugnetur Ecclesia Domini vestri: non ad vos pertineat, in regno vestro quis velit esse religiosus, sive sacrilegus? ⁵ » Insuper si potestas civilis, uti etiam ostendimus ⁶, *deducitur a potestate Divina* ⁷, ita ut « rex *loco Dei iudicium regni exerceat* ⁸ », profecto rescissio Ecclesiae a Statu, eiusque expulsio fieri nullo modo potest. Accedunt ea, quibus demonstratum nobis est, societatis basim et fundamentum esse Religionem; societatem ad publicum cultum re-

⁴ Praestat legere Aug. De Roskovany, *Monumenti per l'indipendenza dell'Autorità Ecclesiastica dal potere civile* (trad.), in *Ephem. La Scienza e La Fede*, voll. XVI, XVII, XX, Napoli 1848-1850.

² Circa originem huiusmodi erroris vid. Emum Card. Bart. D'Avanzo, *Sul naturalismo moderno, e sue precipue tristi conseguenze*, § II, in *Ephem. La Scienza e La Fede*, vol. LX, p. 242 sqq., Napoli 1866.

³ Pius IX, in *Alloc.* sub die 8 Dec. 1864. Quam opinionem *falsam, perversam, ac detestandam* nominat. Hinc in *Syllabo* hanc propositionem damnavit: « Ecclesia a Statu, Statusque ab Ecclesia seiungendus est »; § VI, n. LV.

⁴ P. 173. — ⁵ *Epist.* CLXXXV, c. 5, n. 20. — ⁶ P. 140.

⁷ In *ib.* II *Sent.*, Dist. XLIV, *Expos. text.* ad 4.

⁸ *De Regim. Princ.*, lib. I, c. 13. Cf p. 164, et 165, not. 1.

ligiosum teneri; absurdum esse socialem indifferentismum in negotio Religionis ¹.

162. Vafra autem simulatione iura Ecclesiae validiora et liberaiora ex hac separatione evadere dicuntur. Quin immo illa prorsus evertuntur a Statu, qui Ecclesiam a se divellit: siquidem idem est religionem nullo loco habere, ac eius iura contemnere, atque iis adversas leges sancire: unde etiam efficitur, ut civibus opposita, quae Religio iubet, praecepta libere et sine impedimento servandi facultas adimatur. Atque id ipsum lugenda experientia comprobatur; hodierni enim rerum publicarum moderatores, dum separationem Status ab Ecclesia iactant, turpissime eam insectantur, illiusque iura irrita facere magna contentione obnituntur.

163. Itaque distincta quidem sunt Ecclesiae et Status iura; sed tamen non sunt seiungenda, quinimmo, ut s. Petrus Damianus inquit, *mutuo quodam sibi foedere copulanda* ²; ita ut potestates, se mutuis praesidiis in proprio ordine foventes, in bonum hominis harmonice conspirent, seu, ut « tanta simimet invicem unanimitate iungantur, ut quodam mutuo caritatis glutino et rex in Romano Pontifice, et Romanus Pontifex inveniatur in rege ³ ». Non enim « utriusque institutor Deus in destructionem ea connexuit, sed in aedificationem ⁴ ». Quam rem iam ab initio Pontificatus sui Pius PP. IX sapienter explicavit illis verbis: « In eam porro spem erigimur fore, ut Carissimi in Christo Filii Nostri Viri Principes pro eorum pietate et religione in memoriam revocantes regiam potestatem sibi non solum ad mundi regimen, sed maxime ad Ecclesiae praesidium esse collatam, et Nos cum Ecclesiae causam, tum eorum regni agere, et salutis, ut provinciarum suarum quieto iure potiantur, communibus nostris votis, consiliis, studiis, sua ope et auctoritate faveant, atque ipsius Ecclesiae libertatem incolumitatemque defendant, ut et Christi

¹ P. 170-177.

² *Epist.* lib. VII, Ep. III ad Henricum, *Henrici II imp. fl.*, *Opp.* t. I, p. 121.

³ *Opusc.* IV, *Discept. Synod.*, *Opp.* t. III, p. 35.

⁴ S. Bernardus, *Epist.* CCXLIII ad Conradum regem Romanorum, *Opp.* t. II, p. 101, Venetiis 1596.

dextera eorum defendatur imperium ¹ ». Et rursus: « Supremus Auctor supernaturalis iuxta et naturalis ordinis, qui, utpote omnium principium et finis, omnia propter semetipsum fecit, dum hominem ad se creatum in similitudinem eius consortio constituit in terris, profecto debuit utrumque ordinem ipsi praestitutum mutuo iungere nexu, et inferioris explicationem, leges, vicissitudines ita superiori attemperatas velle, ut auxilio huic essent, nisiue concordiam cum ipso humanam familiam ad verae aeternaeque felicitatis assecutionem dirigerent. Qui igitur hosce ordines dissociat, qui religionem Deumque ablegat a civili societate, aut seponit; is certe quattit aedificium, disgregat partes, fundamenta suffodit, parat ruinam, illudque confirmat sacrarum Litterarum oraculum: *Gens et regnum, quod non servierit Tibi, peribit* ² ».

ART. XVII. De societibus civilibus inter se comparatis, et in primis de earum iuribus et officiis

164. Hactenus societates civiles absolute in se spectavimus. Iamvero, quemadmodum individui homines, etiam praecisa quavis relatione sociali, quibusdam officiis, et iuribus reciprocis devinciuntur, eo quod eandem habent naturam, ad eundemque finem conspirant, ad quem assequendum per easdem, quibus pollent, facultates se invicem adiuvere possunt ³; ita singulae civiles societates, velut personae morales, etsi altera ab altera non pendent, et communi imperio non subiiciantur, tamen quibusdam officiis et iuribus invicem colligantur; ac proinde inter eas existit quaedam communio, seu socialitas, quae *internationalis* appellatur. « Humanum genus, ad rem inquit Groningius, quamvis in varios populos et regna divisum, semper habet aliquam unitatem non solum specificam, sed etiam quasi politicam et moralem; quam indicat naturale praeceptum mutui amoris et misericordiae, quod ad omnes extenditur, etiam extraneos, et cuiuscumque nationis. Qua-

¹ *Epist. Encyclica ad omnes Patriarchas etc.*, die IX Nov. 1846.

² *Litt. com.* Clementi Solaro Della Margarita, 18 Feb. 1865, in *Ephem. La Scienza e La Fede*, vol. LVII, p. 22, Napoli 1865.

³ « Proximus diligitur secundum rationem societatis in isto bono (nempe Deo) »; ² ² ^{ac}, q. XXVI, a. 4 c. Cf p. 46.